

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

з навчальної дисципліни

«Конституційне право»

обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

08 Право 081 Право

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 (протокол від 18.08.2023 № 8).

Розробник: професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Коломієць Ю. М.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, к.ю.н., доцент Зубенко Г. В.
2. Доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Логвиненко Є. С.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

1.1. Денна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна	10	2	4	-	-	4	Екзамен
Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави	10	2	4	-	-	4	
Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави	9	2	2	-	-	5	
Тема № 4: Конституційні засади громадянського суспільства	9	2	2	-	-	5	
Тема № 5 Основ конституційно-правового статусу особи в сучасних державах.	10	2	4	-	-	4	
Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах	7	-	2	-	-	5	
Тема № 7: Конституційно-правовий статус громадських формувань в Україні	9	2	2	-	-	5	
Тема № 8: Форми безпосередньої демократії	9	2	2	-	-	5	
Тема № 9: Виборче право України	10	2	2	-	-	6	
Тема № 10: Форма правління та політичного режиму	7	-	2	-	-	5	
Тема № 11: Територіальний устрій сучасних держави	7	-	2	-	-	5	
Тема № 12: Конституційно-правовий статус глави держави	10	2	4	-	-	4	
Тема № 13: Парламент і парламентаризм у сучасних державах	7	-	2	-	-	5	
Тема № 14: Конституційно-правовий статус Верховної Ради України	9	2	2	-	-	5	
Тема № 15: Конституційно-правовий статус народних депутатів України	7	2	-	-	-	5	
Тема № 16: Конституційно-правовий статус уряду	10	2	4	-	-	4	
Тема № 17: Конституційно-правовий статус центральних органів виконавчої влади в Україні	7	2	-	-	-	5	
Тема № 18: Конституційно-правові основи судової влади	10	2	4	-	-	4	

Тема № 19: Конституційний контроль і нагляд	7	-	2	-	-	5	
Тема № 20: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах	7	-	2	-	-	5	
Тема № 21: Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні	9	2	2	-	-	5	
Всього за семестр:	180	30	50	-	-	100	

1.2. Заочна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна	9	2	-	-	-	7	Екзамен
Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави	11	2	2	-	-	7	
Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави	11	2	2	-	-	7	
Тема № 4: Конституційні засади громадянського суспільства	7	-	-	-	-	7	
Тема № 5 Основ конституційно-правового статусу особи в сучасних державах.	10	2	2	-	-	6	
Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах	7	-	-	-	-	7	
Тема № 7: Конституційно-правовий статус громадських формувань в Україні	9	-	2	-	-	7	
Тема № 8: Форми безпосередньої демократії	9	-	2	-	-	7	
Тема № 9: Виборче право України	7	-	-	-	-	7	
Тема № 10: Форма правління та політичного режиму	7	-	-	-	-	7	
Тема № 11: Територіальний устрій сучасних держави	7	-	-	-	-	7	
Тема № 12: Конституційно-правовий статус глави держави	10	2	2	-	-	6	
Тема № 13: Парламент і парламентаризм у сучасних державах	9	2	-	-	-	7	
Тема № 14: Конституційно-правовий статус Верховної Ради України	9	-	2	-	-	7	
Тема № 15: Конституційно-правовий статус народних депутатів України	7	-	-	-	-	7	

Тема № 16: Конституційно-правовий статус уряду	9	-	2	-	-	7
Тема № 17: Конституційно-правовий статус центральних органів виконавчої влади в Україні	8	-	-	-	-	8
Тема № 18: Конституційно-правові основи судової влади	8	-	-	-	-	8
Тема № 19: Конституційний контроль і нагляд	8	-	-	-	-	8
Тема № 20: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах	8	-	-	-	-	8
Тема № 21: Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні	10	2	-	-	-	8
Всього за семестр:	180	14	16	-	-	150

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна

Семінарське заняття № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів цілісне уявлення про конституційне право у всіх трьох його аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну; вміння визначати суб'єктів конституційного права та джерела конституційного права.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття державного (конституційного) права. Поняття та система конституційного права України.
2. Предмет і метод конституційно-правового регулювання в Україні.
3. Поняття конституційно-правових відносин, їх особливості і види.
4. Джерела конституційного права зарубіжних країн. Джерела конституційного права України як галузі права.

Методичні вказівки

Перше питання плану передбачає розкриття поняття конституційного права як науки, навчальної дисципліни та галузі права певної країни. Крім того, слід розкрити поняття «конституційне право» та «державне право», які найчастіше вважаються синонімами.

Розкриваючи питання про систему конституційного права України, слід виходити із загальнотеоретичного постулату про те, що ця система є відображенням, з одного боку, цілісності, єдності відповідних правових норм, а з іншого – їх розмаїття, диференціації за окремими сферами політико-правового життя. Необхідно охарактеризувати кожен з елементів системи конституційного права, особливу увагу звернувши на генеральні

інститути як найбільші структурні підрозділи цієї системи. При розгляді конституційно-правових норм як первинних, елементарних частин системи конституційного права України, необхідно проаналізувати їх специфіку та видове розмаїття.

Розгляд другого питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Слід мати на увазі, що в підручниках з конституційного права України містяться різні визначення даної галузі та її предмету. Вони не є протилежними, а є свідченням авторського підходу до визначення даних явищ. Найбільш лаконічним є визначення конституційного права як галузі, що регулює найважливіші (фундаментальні) політико-правові відносини. Слід звернути увагу на те, що означає «політичний зміст» і «правова форма» відносин, що складають предмет конституційного права.

Метод конституційного права слід розглядати як певний «правовий арсенал», що використовується для цілеспрямованого впорядкування політико-правових відносин. При цьому метод правового регулювання не може зводитися до якогось одного чи навіть кількох способів: особливості методу полягають як раз у неповторному поєднанні певних способів правового регулювання. Окремі способи можуть використовуватися і в інших галузях права, однак уся сукупність, конкретний «набір» цих способів, є неповторним. Необхідно розкрити зміст методів, що використовуються в конституційному праві.

Розкриваючи третє питання плану, необхідно врахувати, що конституційно-правові відносини є системоутворюючими та складають фундамент складної системи соціальних зв'язків, що підлягають правовому регулюванню. Необхідно розкрити такі ознаки конституційно-правових відносин як фундаментальність, політико-правовий характер, установчий характер, підвищена стабільність, особливий суб'єктний та об'єктний склад та ін.; розкрити підстави виникнення і припинення конституційно-правових відносин. Класифікувати конституційно-правові відносини за різними критеріями: за часом існування, за змістом, за цільовим призначення та ін.

При розгляді четвертого питання плану слід враховувати те, що правова система України тяжіє до континентальної (романо-германської) правової сім'ї, де провідне місце серед джерел права визнається за нормативно-правовими актами. Необхідно сформулювати визначення нормативно-правового акту та здійснити їх конституційно-правову класифікацію. Варто також мати на увазі, що з розвитком вітчизняного конституціоналізму дедалі більшого значення в системі джерел конституційного права України відіграють правові звичаї та нормативні договори (особливо міжнародні). У межах конвергенції правових систем цілком можливо, що в подальшому в якості джерел вітчизняного конституційного права застосовуватимуться й правові (насамперед – судові) прецеденти. Джерела конституційного права як вагома складова системи джерел національного права зазнають впливу тих самих тенденцій, що впливають на цю систему в цілому. Найбільш значущою серед них слід

визнати тенденцію примноження національно-правових джерел здебільшого за рахунок впровадження нових форм, як це є з правовими позиціями Конституційного Суду України або міжнародними договорами та практикою Європейського суду з прав людини.

Джерела конституційного права зарубіжних країн слід також розглядати з урахування правової сім'ї до якої тяжіє та чи інша держава. У деяких країнах джерелом конституційного права виступає судовий прецедент, тобто рішення суду по конкретній справі, яке визнається обов'язковим при розгляді в подальшому аналогічних справ. Особливо широко він застосовується у Великобританії, США, Індії та низці інших країн, що сприйняли англосаксонську систему права. Основними видами джерел конституційного права є нормативно-правові акти, судові прецеденти і правові звичаї, а також міжнародні та внутрішньодержавні договори. Нормативно-правові акти конституційного права звичайно поділяються на закони, нормативні акти виконавчої влади, нормативні акти органів конституційного контролю (нагляду), парламентські регламенти, акти місцевого самоврядування, які необхідно охарактеризувати.

Література:

Основна: 1, 59-65, 67-70.

Додаткова: 13, 35, 51, 59, 66, 108, 109, 136, 137, 165, 176, 182.

Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави **Семінарське заняття № 2,3: Конституція як основний закон суспільства і держави**

Навчальна мета заняття: формування комплексного наукового уявлення про конституцію в різних країнах, її юридичні властивості.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Поняття і сутність конституції. Класифікація конституцій.
2. Юридичні властивості конституції. Функції конституції.
3. Юридична характеристика чинної Конституції України.
4. Порядок прийняття конституції в різних країнах та внесення до неї змін і доповнень. Порядок внесення змін до Конституції України 1996 р.
5. Загальне й особливе у зарубіжних конституціях.

Методичні вказівки

Перше питання плану слід присвятити розкриттю поняття конституції як основного закону суспільства і держави. При цьому слід звернути увагу на те, що термін «конституція» має тривалу історію і на сьогодні вживається в кількох значеннях, насамперед як «конституція юридична» і «конституція фактична». Необхідно з'ясувати зміст кожного з названих понять, розкрити співвідношення між ними. Слід також звернути увагу на формальний і матеріальний аспекти юридичної конституції, пояснити причини і значення

такого розмежування. Необхідно розглянути реальні та фіктивні конституції, «покоління» конституцій, види конституцій за різними критеріями.

Розкриваючи юридичні властивості конституції, слід навести їх перелік та пояснити зміст, акцентуючи увагу на тому, що окремі з них мають матеріальний (змістовний) характер, а інші є формальними (зовнішніми); проте лише в комплексі вони дають змогу чітко відмежувати конституцію від усіх інших нормативно-правових актів. Необхідно розкрити співвідношення конституції з іншими видами нормативно-правових актів. Конституційні та органічні закони. Співвідношення юридичної конституції з реальним станом суспільних відносин.

Друге питання плану передбачає з'ясування і функцій конституції як основних напрямків її впливу на суспільство і державу. Необхідно сформулювати визначення функцій конституції, навести їх перелік і розкрити зміст кожної з функцій. При цьому слід мати на увазі, що перелік функцій конституції, що наводиться у спеціальній літературі, не є вичерпним.

Відповідаючи на третє питання плану, слід класифікувати чинну Конституцію України 1996 р. за всіма критеріями, що використовуються в науці конституційного права, у тому числі за історичними умовами прийняття (належністю до певного «покоління» конституцій), зовнішньою формою, порядком прийняття та внесення змін, формою правління, формою державного устрою, політичним режимом, обсягом, ступенем відповідності реально існуючим суспільним відносинам тощо. Особливу увагу слід приділити конституційній реформі, розкрити її причини, основні напрямки та перспективи.

Розкриття порядку прийняття конституцій в зарубіжних країнах слід розпочати із способу їх прийняття. Так, слід розкрити спосіб прийняття октройованої конституції та народної конституції. При цьому слід навести приклади діючих конституцій обох видів. при цьому слід врахувати, що більшість нині діючих конституцій є народними (прийнятті парламентом або референдумом і т.п.). Необхідно розкрити загальні риси порядку внесення змін до обох видів конституцій. Завершити питання слід характеристикою процедури внесення змін до Конституції України 1996 р. При цьому слід врахувати, що порядок несення змін до розділів I, III, XIII більш складний, ніж до інших розділів Основного Закону.

При відповіді на п'яте питання, на підставі попередніх питань, необхідно виокремити загальні та особливі риси в конституціях різних країн.

Література:

Основна: 1, 2, 59-65, 67-70.

Додаткова: 20, 54, 80, 81, 116, 120, 125, 129, 144, 146, 151, 161, 171, 177.

Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави **Семінарське заняття № 4: Засади конституційного ладу сучасної держави**

Навчальна мета заняття: формування комплексного наукового уявлення про засади конституційного (державного) ладу сучасних держав.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційного ладу, його ознаки та умови.
2. Взаємозв'язок між конституційним ладом і суспільним ладом та політикою держави.
3. Поняття та ознаки засад конституційного ладу. Система та зміст принципів, що становлять засади конституційного ладу України.
4. Система та зміст принципів, що становлять засади конституційного ладу різних зарубіжних країн.
5. Загальне й особливе у конституційному ладі зарубіжних країн.

Методичні вказівки

Розкриття першого питання плану слід розпочати, що конституційний лад можна розуміти, по-перше, як фактичну конституцію, по-друге, як певний спосіб організації держави, що закріплений в конституції, і по-третє, як такий стан відносин, що характеризує державу як конституційну. Саме щодо останнього розуміння даного питання слід розкрити ознаки та умови існування конституційного ладу (реальна конституція та ін.).

Наступне питання плану вимагає від студента навчитися розмежовувати такі поняття як суспільний лад та конституційний лад та вміти розкривати їх співвідношення. Слід насамперед, уяснити, що суспільний лад у конституційній державі обов'язково отримує більш чи менш повне закріплення й гарантії на рівні конституції як основного закону.

Третє питання плану передбачає необхідність розкриття поняття «засади конституційного ладу» та розкриття його ознак (зокрема, фундаментальність, політико-правовий характер, підвищена стабільність та ін.). Також дане питання передбачає розкриття системи та змісту принципів, що становлять засади конституційного ладу України (зокрема йдеться про наступні принципи: народного суверенітету, державного суверенітету, найвищої соціальної цінності людини, демократизму, унітаризму, соціальної держави тощо).

Четверте та п'яте питання плану передбачає розкриття системи принципів конституційного (державного) ладу зарубіжних країн. При цьому слід звернути увагу на загальне й особливе у конституційному ладі зарубіжних країн.

Література:

Основна: 1, 2, 59-65, 67-70.

Додаткова: 5, 14, 27, 30, 36, 55, 62, 64, 68-70, 103, 107, 114, 126, 130, 150, 157, 175, 178.

Тема № 4: Конституційні засади громадянського суспільства
Семінарське заняття № 5: Конституційні засади громадянського суспільства

Навчальна мета заняття: дати загальну характеристику конституційним засадам громадянського суспільства. Визначити ознаки, інститути громадянського суспільства, конституційні передумови становлення громадянського суспільства в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки громадянського суспільства.
2. Інститути громадянського суспільства.
3. Конституційні передумови становлення громадянського суспільства в Україні.

Методичні вказівки

Розгляд питань теми слід розпочати з аналізу еволюції та становлення ідеї громадянського суспільства, для чого необхідно звернути увагу концепцію громадянського суспільства як сферу недержавних суспільних відносин, що так чи інакше співвідноситься і взаємодіє з державою як політичним інститутом. При цьому варто пам'ятати, що еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) почала формуватися на зорі нового часу, розвивалась і змінювала свій зміст паралельно з розвитком суспільної реальності, яку вона позначала.

При відповіді на перше питання необхідно дати визначення громадянського суспільства та проаналізувати його основні ознаки. Слід акцентувати увагу на тому, що громадянське суспільство – це складне соціальне утворення, що має певну структуру та інститути. Необхідно визначити сутність громадянського суспільства, структуру, функції.

Розкриваючи друге питання плану, слід розглянути основні інститути громадянського суспільства, що забезпечують умови для самореалізації окремих індивідів і колективів (власність, екологічна безпека, вільне підприємництво, сім'я, освіта, культура, засоби масової інформації тощо), розкрити поняття, сутність, функції політичних партій як інституту громадянського суспільства. Розкрити і такі питання, як: держава і об'єднання громадян (асоціації, громадські організації, конгреси, рухи, спілки, фонди, тощо). Звернути увагу на питання щодо взаємодії держави і політичних партій: проблеми удосконалення. Релігійні організації і держава: організаційно-правова взаємодія.

Останнє питання стосується конституційних передумов становлення громадянського суспільства в Україні. При цьому, необхідно виходити з того, що громадянське суспільство в сучасному його розумінні являє собою

необхідний і раціональний спосіб співіснування людей, який базується на свободі, праві і демократії при розумно необхідному втручанні держави. Таке суспільство є природною формою соціальної організації. З такої моделі і виходить чинна Конституція України, закріплюючи засади правового статусу основоположних структур громадянського суспільства, характер, принципи і зміст їх взаємовідносин з державними інституціями, які необхідно розглянути більш детально. Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що юридичною формою існування громадянського суспільства є правова держава.

Література:

Основна: 1, 15, 18, 23, 26, 30, 33, 35, 44, 59-65, 67-70.

Додаткова: 2, 3, 10, 24, 41, 63, 93, 98, 145, 155, 160, 170.

Тема № 5: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.

Семінарське заняття № 6, 7: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.

Навчальна мета заняття: охарактеризувати елементи основ правового статусу особи, розкрити сутність і зміст конституційних прав, свобод та обов'язків громадян як головного елемента основ правового статусу особи.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Поняття основ правового статусу особи та його елементи. Загальні та спеціальні принципи правового статусу особи в Україні.
2. Основні (конституційні) права і свободи: поняття, ознаки, види.
3. Поняття, ознаки та класифікація основних обов'язків громадян України.
4. Гарантії реалізації основних прав і свобод громадян України.
5. Поняття та ознаки громадянства.
6. Принципи громадянства України. Категорії осіб, що належать до громадянства України.
7. Набуття і припинення громадянства України.
8. Система органів, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, їх компетенція. Процедури з питань громадянства України.

Методичні вказівки

Дане семінарське заняття присвячене одній з ключових тем конституційного права, оскільки сучасний конституціоналізм виходить з постулату про найвищу соціальну цінність людини.

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття «загальний», «спеціальний» та «індивідуальний» правовий статус, а також основи правового статусу в

широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу особи, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед, принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

Друге питання плану вимагає формулювання визначення основних (конституційних) прав і свобод, системного викладення їх сутнісних ознак та класифікації за різними критеріями. Окремо слід спинитися на кожній з груп основних прав, розкрити їх зміст та спосіб конституційного закріплення. Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки громадян України. Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від відкритого переліку основних прав, перелік основних обов'язків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Звертаючись до гарантій реалізації основних прав і свобод, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод та розкрити їх зміст. Особлива увага має бути приділена інституційним гарантіям реалізації конституційних прав і свобод громадян.

Розкриваючи п'яте питання, слід сформулювати визначення громадянства, розкрити його сутність та ознаки. При цьому слід мати на увазі, що теоретичні визначення дещо відрізняються від легального (законодавчого).

Шосте питання необхідно розпочати з вказівки на те, що сутність громадянства найбільш концентровано виявляється в його принципах, серед яких розрізняють загальні (загальноправові) та спеціальні. Слід навести перелік принципів громадянства України і розкрити їх зміст, ілюструючи свою відповідь посиланнями на чинний Закон України «Про громадянство України» 2001 р. Наводячи перелік категорій осіб, які є громадянами України, варто визначити, з якою метою Законом передбачені ці категорії, до якої категорії належите Ви і чому.

Сьоме питання плану передбачає надання визначення поняття набуття громадянства України. Необхідно розкрити зміст кожної з підстав набуття громадянства України, що передбачені ст. 6 Закону України «Про громадянство України». Потрібно навести перелік вимог, що ставляться до осіб, які виявили бажання набути громадянство України, а також назвати категорії осіб, які не можуть бути прийняті до громадянства України за жодних підстав. Особливу увагу слід приділити проблемам визначення громадянства дітей. Слід вказати які підстави набуття громадянства існують в інших країнах.

Відповідаючи на сьоме питання плану, слід сформулювати визначення припинення громадянства, навести перелік підстав припинення громадянства України за чинним законодавством. Особливу увагу слід приділити підставам для втрати громадянства України та з'ясуванню моменту, з якого припиняється громадянство України. Доречним є аналіз підстав припинення громадянства у сучасних країнах.

Обґрунтована відповідь на останнє питання плану потребує звернення не тільки до Закону України «Про громадянство України», а й інших нормативно-правових актів. Зверніть увагу на те, які документи, до яких органів і у які строки мають бути подані для вирішення тих чи інших питань, пов'язаних з громадянством України.

Література:

Основна: 1, 12, 13, 15, 20, 22, 24, 25, 38, 59-65, 67-70.

Додаткова: 12, 21-23, 25, 26, 35, 38, 42, 44-47, 49, 56-58, 65, 76, 87, 88, 94, 101, 121, 123, 132, 152, 156, 158, 162, 164, 166, 183.

Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах

Семінарське заняття № 8: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основи правового статусу національних меншин в різних країнах.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Нація, народ, населення в конституційному праві.
2. Конституційно-правовий статус титульної нації та національних меншин.
3. Права національних меншин та гарантії їх реалізації.
4. Статус мов в Україні. Українська мова як державна мова в Україні.

Методичні вказівки

Перше питання плану передбачає розкриття понять нація, народ та населення в конституційному праві та їх співвідношення. Україна є багатонаціональною державою; на її території проживають громадяни понад 130 національностей, народностей та етнічних спільнот, які разом з українцями становлять єдиний Український народ.

При відповіді на друге питання необхідно дати визначення титульної нації та національних меншин, а також критерії, за якими визначається належність до певної етнонаціональної групи. Громадяни України, які є українцями за національністю, складають Українську націю, яка в нашій державі є титульною (тобто такою, що дала назву державі). Групи громадян України, які не є українцями за національністю і виявляють почуття

національного самоусвідомлення та спільності між собою, становлять національні меншини.

Слід мати на увазі, що національність особи визначається не національністю батьків, громадянством чи територією, на якій вона народилася, а виключно національною самосвідомістю, тобто самоідентифікацією особи з певною національною спільнотою та її культурою. Новонароджені діти національності не мають, національність отримується в результаті соціалізації, «входження» у певну культуру. Головною ознакою національності є мова, оскільки саме через неї людина опановує культурне надбання відповідної національності (літературу, мистецтво, традиції тощо).

Висвітлення третього питання плану передбачає розкриття змісту прав і свобод національних меншин. При цьому слід відзначити, які права і свободи визнаються за представниками національних меншин поряд з іншими громадянами певної держави, а які мають виключний характер. Необхідно також з'ясувати, які спеціальні права національних меншин співвідносяться з конституційним принципом рівноправності.

Четверте питання передбачає вивчення чинного законодавства України про мови, зокрема, Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р., який прийнято відповідно до положень Конституції України, Декларації прав національностей, Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» тощо, враховуючи, що вільне використання мов у приватному і суспільному житті відповідно до принципів, проголошених у Міжнародному пакті ООН про громадянські і політичні права, та духу Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод є невід'ємним правом кожної людини. Необхідно дати визначення «державна мова», розкрити зміст принципів державної мовної політики, визначити порядок застосування державної мови в Україні та особливості використання мов національних меншин.

Література:

Основна: 1, 23, 35, 59-65, 67-70.

Додаткова: 43, 71, 72, 122, 126, 128, 149.

Тема № 7: Конституційно-правовий статус громадських формувань в Україні

Семінарське заняття № 9: Конституційно-правовий статус громадських формувань в Україні

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основи правового статусу громадських формувань в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки і види громадських формувань.

2. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні.
3. Конституційно-правовий статус громадських організацій в Україні.
4. Конституційно-правовий статус релігійних організацій в Україні.

Методичні вказівки

У межах даного семінарського заняття студенти мають сформулювати цілісне уявлення про статус громадських формувань як суб'єктів конституційно-правових відносин, порядок їх створення та діяльності, характер взаємовідносин з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Відповідь на перше питання плану має розпочинатися з визначення поняття громадських формувань, переліку їх сутнісних ознак та видового розмаїття. Слід відмежувати громадські формування від інших суб'єктів, зокрема від господарських товариств, товариських судів, органів самоорганізації населення тощо. Особливу увагу слід звернути на перелік громадських формувань, створення та діяльність яких в Україні забороняється, вказати причини відповідних обмежень права на об'єднання.

Відповідь на друге питання плану має спиратися на аналіз чинного Закону України «Про політичні партії в Україні» 2001 р. Необхідно вказати порядок створення політичних партій, юридичні вимоги до їх засновників та учасників, права та обов'язки політичних партій, визначити характер стосунків політичних партій з органами публічної влади, розкрити види юридичної відповідальності політичних партій, їх засновників та учасників. Особливу увагу слід приділити ролі партій у виборчому процесі та структуруванні представницьких органів публічної влади.

Статус громадських організацій слід розкривати на основі Законів України «Про об'єднання громадян» 1992 р. та «Про молодіжні та дитячі громадські організації» 1998 р. Необхідно розкрити порядок створення громадських організацій, юридичні вимоги до їх засновників та учасників, права та обов'язки зареєстрованих громадських організацій, види юридичної відповідальності.

Четверте питання плану має бути розкрито шляхом аналізу чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» 1991 р., а в необхідних випадках – залучення Закону України «Про об'єднання громадян». Слід звернути увагу на зміст права на свободу совісті, поняття і види релігійних організацій, їхні права та обов'язки, порядок легалізації. Необхідно розкрити зміст принципів відокремлення держави від церкви і церкви від школи, з'ясувати поняття «світська держава» та «світська освіта».

Відповідь на останнє питання плану має ґрунтуватися на чинному Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» 1999 р. Слід звернути увагу на поняття, види та порядок легалізації профспілок. Окремо слід зупинитися на переліку прав профспілок, передбаченому чинним законодавством, звернути увагу на їх публічно-правовий характер та важливість з точки зору представництва і захисту соціально-економічних прав працівників.

Література:

Основна: 1, 12, 15, 37, 44, 59-65, 67-70.

Додаткова: 15, 18, 36.

Тема № 8: Форми безпосередньої демократії

Семінарське заняття № 10: Форми безпосередньої демократії

Навчальна мета заняття: формування цілісного уявлення про соціальну роль референдуму та виборів.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Об'єктивне і суб'єктивне виборче право зарубіжних країн.
2. Виборчі системи в зарубіжних країнах.
3. Виборчий процес та його основні стадії.
4. Референдне право зарубіжних країн.

Методичні вказівки

Приступаючи до висвітлення даної теми, насамперед слід визначити поняття форм безпосередньої демократії. При цьому варто відзначити видове розмаїття таких форм та різний ступінь їх використання в тих чи інших країнах. Слід мати на увазі, що попри весь демократизм означених форм, їх не можна використовувати зайве часто, оскільки кожна з них передбачає необхідність громадян відволікатися від своїх повсякденних справ (трудових, побутових тощо).

Відповідь на перше питання повинна включати визначення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права та з'ясування взаємозв'язку між ними. Необхідно сформулювати поняття активного і пасивного виборчого права, визначити видове розмаїття та цільове призначення виборчих цензів, а також вказати, чому вимоги до носіїв пасивного виборчого права зазвичай вищі від тих, що ставляться до носіїв активного виборчого права. Спираючись на Конституцію України та чинне законодавство розкрити зміст принципів виборчого права в Україні.

Друге питання плану передбачає з'ясування поняття «виборча система» у широкому і вузькому сенсі. Необхідно вказати, які саме відносини, суб'єкти та суспільні інститути складають виборчу систему у широкому сенсі слова. Розкриваючи поняття виборчої системи у вузькому сенсі слова, необхідно акцентувати увагу на її правовій природі та видовому розмаїтті. Слід розкрити сутність основних виборчих систем і навести позитивні та негативні сторони кожної з них. Варто мати на увазі, що розмаїття виборчих систем є свідченням пошуку дедалі більш ефективних і демократичних способів відтворення волі народу у складі представницьких органів. Доречно з'ясувати, які виборчі системи і на яких виборах використовуються в нашій державі.

При відповіді на третє питання плану слід показати, що вибори не зводяться до голосування на виборчій дільниці, а являють собою тривалий процес, що складається з багатьох етапів і в якому бере участь чимало різних суб'єктів – від кандидатів на виборні посади до членів виборчих органів та офіційних спостерігачів. Необхідно розкрити зміст основних стадій виборчого процесу та роль тих чи інших суб'єктів на кожній з них. Слід акцентувати увагу на тому, які саме органи здійснюють підготовку та проведення виборів, а також за чий рахунок здійснюється фінансування виборчої кампанії.

Останнє, четверте питання плану передбачає висвітлення сутності й змісту референдуму, практики його використання у різних країнах. На основі Закону України «Про всеукраїнський референдум» 2012 р. мають бути розкриті предмет референдуму, основні стадії референдарного процесу, а також порядок його підготовки та проведення.

Література:

Основна: 1, 11, 24, 52, 59-65, 67-70.

Додаткова: 33, 34, 60, 61, 64, 85, 86, 90, 91, 135, 147, 148, 163, 168, 180.

Тема № 9: Виборче право України

Семінарське заняття № 11: Виборче право України

Навчальна мета заняття: сформувані цілісне уявлення про виборче право і виборчу систему України, основні стадії виборчого процесу та статус його учасників.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття і види виборів в Україні.
2. Об'єктивне і суб'єктивне виборче право в Україні.
3. Принципи виборчого права України.
4. Виборчі системи, що використовуються в Україні.
5. Виборчий процес в Україні.

Методичні вказівки

У межах даного семінарського заняття студенти мають сформувані цілісне уявлення про виборче право і виборчу систему України, основні стадії виборчого процесу та статус його учасників.

Відповідь на перше питання плану має розпочинатися з визначення поняття виборів, їх сутнісних рис і відмінностей від інших форм безпосередньої демократії. Слід вказати функції та соціальне призначення виборів, їх позитивні та негативні риси.

Відповідь на друге питання плану має спиратися на аналіз Конституції України та чинного виборчого законодавства України. Необхідно визначити поняття об'єктивного та суб'єктивного виборчого права, вказати співвідношення між ними. Висвітлюючи суб'єктивне виборче право,

необхідно розмежувати його активний і пасивний аспекти, а також вказати виборчі цензи, передбачені чинним законодавством України.

Принципи виборчого права слід розглядати з точки зору конституційно-правової теорії та чинного виборчого законодавства. Слід відмежувати поняття «принципи виборчого права» від суміжних понять, зокрема від таких, як «принципи виборчої системи» та «принципи виборчого процесу».

Розкриваючи четверте питання плану, слід сформулювати визначення виборчої системи у вузькому і широкому сенсі слова. Необхідно також проаналізувати всі види виборчих систем, які використовуються на загальнодержавних та місцевих виборах в Україні.

Останнє питання плану слід розкривати, аналізуючи зміст кожної з стадій виборчого процесу. При цьому треба звернути увагу на логічний зв'язок між стадіями та склад їх учасників.

Література:

Основна: 1, 5, 6, 52, 59-65, 67-70.

Додаткова: 11, 13, 32, 36.

Тема № 10: Форма правління та політичного режиму

Семінарське заняття № 12: Форма правління та політичного режиму

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про сучасні форми правління та політичного режиму, їх особливості на прикладі різних країн.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Різноманітність форм сучасних зарубіжних країн та їх причини.
2. Поняття та види форми правління. Основні моделі республіканської та монархічної форм правління в зарубіжних країнах.
3. Монархія, її ознаки та види.
4. Республіка: поняття, види.
5. Поняття політичного режиму і його види. Відображення політичного режиму в конституційному (державному) праві.
6. Демократичний режим, його ознаки. Різновиди демократичного державного режиму.
7. Авторитарний та тоталітарний політичні режими: ознаки та різновиди.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання варто виходити з того, що форма держави в найбільш загальному вигляді визначає, на яких принципах побудована і як територіально організована державна влада. Форма держави визначає структуру і принципи взаємовідносин основних органів держави (парламенту, уряду, глави держави), розподіл держави на складові частини і

юридичний статус цих частин, а також методи діяльності держави і характер прямих і зворотних зв'язків із громадськістю. Необхідно дати визначення форми держави, пояснити причини її багатоманітності, дослідити класифікацію форм держави в конституційному праві.

Друге питання плану передбачає загальну характеристику існуючих видів форм правління. Розкривати питання необхідно на прикладі конкретних держав. Слід визначити, яка форма правління існує в Україні.

При відповіді на друге питання необхідно дати поняття монархії як форми правління, визначити види монархій, які існують у сучасному світі та проаналізувати їх ознаки. Доцільно порівняти між собою держави з однаковими видами монархій.

Відповідь на четверте питання передбачає вивчення такої форми правління, як республіка. Необхідно визначити види існуючих республік та проаналізувати їх ознаки. Корисно також порівняти президентську республіку з дуалістичною монархією, а парламентську республіку – із парламентською монархією.

При вивченні п'ятого питання необхідно, насамперед, дати визначення політичного режиму як одного з елементів форми держави, розглянути його види та ознаки; розкрити фактори, що визначають встановлення політичного режиму та його еволюцію, вплив політичного режиму на форму державного устрою. Необхідно визначити, яким чином політичний режим знаходить своє закріплення у конституціях сучасних країн.

Шосте і сьоме питання мають бути присвячені характеристиці відповідних видів політичного режиму. Необхідно розглянути властивості та ознаки кожного виду демократичного та недемократичного політичного режиму.

Література:

Основна: 1, 59-65, 67-70.

Додаткова: 1, 103, 134, 154, 169, 173, 174, 175.

Тема № 11: Територіальний устрій сучасних держав

Семінарське заняття № 13: Територіальний устрій сучасних держав

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про форми територіального устрою сучасних держав.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття державного (політико-територіального) устрою і його значення для соціального управління.
2. Унітарна форма політико-територіального устрою та її різновиди.
3. Автономія та її різновиди.
4. Федерація та її різновиди. Сецесія.
5. Розподіл компетенції між федерацією та її суб'єктами. Система органів влади суб'єктів федерації.

6. Україна як унітарна держава. Державний та адміністративно-територіальний устрій України.

7. Принципи адміністративно-територіального устрою України.

Методичні вказівки

При розгляді першого питання слід виходити з того, що наявність власної території є невід'ємною ознакою державності. Державна територія – це просторові межі здійснення державної влади, частина земної кулі в межах державних кордонів, на яку поширюється суверенітет відповідної держави. Територіальний устрій характеризує державну територію з точки зору її поділу на складові частини, кожна з яких являє собою особливий геополітичний і соціокультурний комплекс з власною економікою, ресурсною базою, населенням, органами влади, населенням тощо. Державний устрій розглядає державну територію як просторові межі владної діяльності тих чи інших органів державної влади, як певну організацію державного апарату «по вертикалі», ступінь його централізації чи децентралізації. Узагальненою категорією, що охоплює обидва згадані поняття, є форма державного устрою як елемент форми держави. Слід дати визначення державного (політико-територіального) устрою, а також вказати фактори, що впливають на його визначення.

Друге питання плану передбачає розкриття сутності унітарної форми держави та її різновидів. Слід охарактеризувати загальні ознаки унітарної форми територіального устрою, наприклад, такі як єдина система законодавства, єдина система органів державної влади, єдина судова система та ін. Крім того, мають бути розглянуті види унітарних держав за ступенем залежності місцевих органів від центральної влади, серед яких виділяють централізовані, децентралізовані, відносно децентралізовані.

Відповідь на третє питання плану слід розпочати з поняття автономії як самостійної територіальної одиниці унітарної або федеративної держави. При цьому слід мати на увазі, що наявність автономії не виключає унітаризму. Необхідно з'ясувати, які існують види автономій та розкрити їх зміст.

Четверте та п'яте питання слід приділити розкриттю федеративної форми територіального устрою, аналізу її ознак та видів. Крім того, слід врахувати, що в конституційному праві існує декілька основних моделей конституційно-правового розподілу компетенції між федерацією та суб'єктами федерації (виключної федеральної компетенції, виключної компетенції суб'єктів федерації, конкуруючої та залишкової компетенції).

Шосте та сьоме питання плану слід присвятити територіальному устрою нашої держави. Необхідно, насамперед, охарактеризувати ознаки України як унітарної держави; визначити поняття та дослідити систему адміністративно-територіального устрою України. На основі ст. 132 Конституції України необхідно проаналізувати засади територіального устрою України. Крім того, мають бути з'ясовані особливості конституційно-правового статусу міст Києва і Севастополя у складі України. Особлива увага має бути приділена питанню щодо з'ясування статусу Автономної

Республіки Крим, виходячи з того, що на сьогоднішній день Автономна Республіка Крим є тимчасово окупованою територією України.

Література:

Основна: 1, 9, 59-65, 67-70.

Додаткова: 14, 15, 27, 28, 73, 77, 92, 96, 181.

Тема № 12: Конституційно-правовий статус глави держави Семінарське заняття № 14, 15: Конституційно-правовий статус глави держави

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про статус глави держави у різних країнах.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Соціальне призначення та політична роль глави держави в системі вищих органів держави.
2. Президент, монарх, колегіальний глава держави. Порядок заміщення посади глави держави.
3. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень глави держави в зарубіжних країнах.
4. Функції та компетенція глави держави.
5. Конституційно-правовий статус Президента України.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання необхідно з'ясувати поняття та види глави держави, а також місце глави держави в системі вищих органів державної влади.

Друге питання теми передбачає з'ясування особливостей правового статусу монарха та президента як глави держави. Аналізуючи способи заміщення посади глави держави у різних країнах слід мати на увазі, що вони є різними для монарха та президента. При цьому варто пам'ятати, що монарх як глава держави, отримує свою владу відповідно до існуючої системи престолонаслідування, які необхідно охарактеризувати. У той же час, посада президента є виборною, а тому необхідно розглянути існуючі способи та умови обрання президента. Крім того, необхідно

При відповіді на третє питання необхідно визначити існуючі у сучасних країнах підстави та процедуру дострокового припинення повноважень глави держави. Слід пам'ятати, що у країнах англосаксонської правової системи особлива процедура притягнення до відповідальності глави держави (або інших вищих посадових осіб) одержала найменування «імпічмент».

Четверте питання теми присвячене характеристиці функцій та повноважень глави держави. При цьому необхідно оцінити значимість інституту «вето», а також чітко визначити його види: *абсолютне*

(резолютивне), відкладене (відносне), вибіркове, конструктивне, «кишенькове». Слід також пам'ятати, що обсяг повноважень глави держави напряму залежить від форми правління.

Відповідь на останнє, п'яте питання, передбачає формування цілісного уявлення про роль і місце Президента України в державному механізмі Української держави. На основі Конституції та Законів України необхідно розкрити: порядок обрання та набуття повноважень Президентом України; визначити прерогативні, предметні та інструментальні функції Президента України, а також похідні від них повноваження; підстави та порядок дострокового припинення повноважень глави держави (особливу увагу слід приділити підставам та порядку усунення Президента України з посади в порядку імпічменту); гарантії діяльності глави держави; систему допоміжних органів при Президентові України.

Література:

Основна: 1, 6, 41, 59-65, 67-70.

Додаткова: 52, 53, 78, 79, 82, 89, 95, 121, 133, 138-139, 153, 159, 172.

Тема № 13: Парламент і парламентаризм у сучасних державах Семінарське заняття № 16: Парламент і парламентаризм у сучасних державах

Навчальна мета заняття: сформувати комплексне уявлення про парламент як орган законодавчої влади, його правову природу, призначення у суспільстві та основні напрямки його діяльності.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття парламенту і парламентаризму. Соціальне призначення і політична роль парламенту.
2. Структура та способи формування парламентів.
3. Внутрішня організація парламенту (керівництво, комітети (комісії), партійні фракції).
4. Функції та компетенція парламентів.
5. Форми парламентського контролю за діяльністю уряду.
6. Правовий статус депутатів парламенту.

Методичні вказівки

Вивчаючи перше питання теми, необхідно чітко усвідомити значення понять «парламент» і «парламентаризм», адже це поняття взаємозалежні і взаємообумовлені, але аж ніяк не рівнозначні. Крім того, має бути визначено, яку роль парламент відіграє у суспільстві.

Відповідаючи на друге питання варто наголосити, що за структурою парламенти бувають одно- (монокамеральні) та двопалатні (або бікамеральні). Як правило, однопалатні законодавчі органи функціонують в країнах з унітарною (простою) формою державного устрою. Натомість,

федеративним (складним) державам притаманні двопалатні парламенти, де верхня палата зазвичай безпосередньо відображає інтереси суб'єктів федерації. Необхідно розглянути способи формування парламентів. При цьому слід пам'ятати, що найбільш поширеним способом формування парламентів у світі є вибори (прямі або рідше непрямі). Разом з тим, у деяких країнах з двопалатним парламентом члени верхньої палати призначаються главою держави – повністю або частково – (Велика Британія, Італія), успадковують посаду від свого попередника (Велика Британія), отримують місце в палаті так би мовити автоматично за посадою (як у випадку з колишніми президентами в Італії), делегуються законодавчою та/або виконавчою владою суб'єктів федерації (Російська Федерація, ФРН) або мають змішаний механізм формування персонального складу палати.

Розкриваючи третє питання необхідно розглянути правовий статус керівництва парламенту та його органів. Насамперед, потрібно акцентувати увагу на місці й ролі керівника парламенту (палати парламенту), його заступників або президії. Важливу роль в організації належного функціонування парламенту відіграють депутатські фракції (групи), які формуються за принципом єдності політичних поглядів окремих груп парламентаріїв. Варто мати на увазі, що ключову функцію – законодавчу – парламенту допомагають реалізовувати його робочі органи, які можуть називатися парламентськими комітетами або комісіями. Вони здійснюють законопроектну та підготовчу роботу з попереднього розгляду законопроектів, які надходять до парламенту від суб'єктів права законодавчої ініціативи.

Відповідь на четверте питання передбачає розгляд основних напрямків та видів діяльності парламенту, що відображають його політико-правову природу та визначають його місце в загальній системі органів публічної влади. Обсяг повноважень парламенту залежить від різних факторів: форми державного правління, форми політико-територіального устрою, історичних умов формування державності, рівня демократії, співвідношення політичних сил тощо. Слід розкрити зміст основних функцій парламенту, до яких традиційно відносять законодавчу, представницьку, установчу та контрольну. Провідне місце посідає саме законодавчий (законотворчий) напрямок діяльності парламенту, тобто прийняття актів вищої юридичної сили, норми яких регулюють широке коло суспільних відносин. Представницька функція парламенту полягає у тому, що цей орган є провідником й виразником усієї палітри інтересів й політичних поглядів носія суверенітету в сучасній демократичній країні – народу. За компетенцією законодавчі органи поділяються на парламенти з необмеженою (абсолютною), обмеженою й відносно обмеженою компетенцією. До традиційних загальновизнаних повноважень сучасного парламенту належать: право ухвалювати закони (у т.ч. й основні), формувати або брати участь у формуванні урядів, здійснення парламентського контролю за їхньою діяльністю, визначення засад внутрішньої й зовнішньої політики

країни, ратифікація міжнародних угод, усунення з посади глави держави тощо.

Розкриваючи п'яте питання плану слід надати характеристику формам парламентського контролю за діяльністю уряду (питання, запити, висловлення недовіри (резолуція осуду) або відмову в довірі уряду), інтерпеляція тощо).

Ключовими елементами правового становища парламентарія, що розглядається у шостому питанні, є його права й обов'язки, насамперед в стінах парламенту, а також за його межами. Окремо варто приділити увагу гарантіям діяльності депутатів, передусім депутатському імунітету й індемнітету. Особливості притягнення депутата до юридичної відповідальності за скоєння правопорушень визначаються змістом й обсягом депутатської недоторканності.

Література:

Основна: 1, 59-65, 67-70.

Додаткова: 4, 6, 16, 17, 29, 31, 37, 44, 83, 84, 105, 140, 141.

Тема № 14: Конституційно-правовий статус Верховної Ради України Семінарське заняття № 17: Конституційно-правовий статус Верховної Ради України

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про конституційний статус Верховної Ради України та її роль як одного з вищих органів влади держави.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Порядок формування Верховної Ради України.
2. Структура Верховної Ради України.
3. Функції та повноваження Верховної Ради України.
4. Склад та повноваження Погоджувальної ради.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання плану передбачає аналіз чинного Закону України «Про вибори народних депутатів України. Слід вказати види виборів народних депутатів, за якою виборчою системою вони проводяться, хто має право висувати кандидатів у народні депутати тощо. Особливу увагу слід приділити порядку розподілу депутатських мандатів та порядку набуття повноважень народними депутатами України.

Розкриваючи друге питання плану, слід визначити перелік структурних підрозділів Верховної Ради України, коротко характеризуючи статус і призначення кожного з них. Особливу увагу слід приділити визначенню функціонального механізму Верховної Ради України.

Висвітлення третього питання плану передбачає визначення прерогативних, предметних та інструментальних функцій Верховної Ради

України, а також похідних від них повноважень. При цьому варто звернутися не тільки до Конституції України, але й до галузевого законодавства.

Останнє питання плану має бути розкрито на основі чинного Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» 2010 року. При цьому, слід звернути увагу на функціональне призначення та структуру Погоджувальної ради.

Література:

Основна: 1, 6, 24, 28, 42, 43, 47, 50, 59-65, 67-70.

Додаткова: 2, 3, 13, 14, 21, 28, 29, 30, 48-50, 60, 79, 80, 81.

Тема № 15: Конституційно-правовий статус народних депутатів України **Семінарське заняття № 18: Конституційно-правовий статус народних депутатів України**

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про сутність і зміст конституційно-правового статусу народних депутатів України як повноважних представників Українського народу у Верховній Раді України.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика мандату народних депутатів України, основні принципи їх діяльності.
2. Права народного депутата України.
3. Обов'язки народних депутатів України.
4. Основні гарантії депутатської діяльності.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання передбачає загальну характеристику мандату народних депутатів України згідно із Законом України «Про статус народного депутата України». Необхідно визначити особливості мандату народних депутатів України, а також розкрити зміст принципів діяльності народних депутатів України. Особливу увагу слід звернути на принцип несумісності депутатського мандату з іншими видами діяльності. Слід також розглянути підстави і порядок дострокового припинення депутатських повноважень.

При відповіді на друге питання необхідно з'ясувати, якими правами користуються народні депутати України. При цьому окремо слід зупинитись на правах, які мають народні депутати України у Верховній Раді України; права народного депутата України у взаємовідносинах із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян України та іноземних держав; права народного депутата України у взаємовідносинах із засобами масової інформації, на забезпечення інформацією та на її використання. Окрему увагу необхідно приділити праву народних депутатів щодо направлення депутатського запиту та депутатського звернення.

Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки народних депутатів України.

При відповіді на останнє питання теми необхідно пам'ятати, що систему гарантій депутатської діяльності складають заходи щодо забезпечення успішного здійснення депутатами своїх повноважень. Необхідно розкрити зміст юридичних, організаційних, інформаційних, соціально-економічних і трудових гарантій народних депутатів України.

Література:

Основна: 1, 6, 24, 28, 42, 43, 47, 50, 59-65, 67-70.

Додаткова: 2, 3, 13, 14, 21, 28, 29, 30, 48-50, 60, 79, 80, 81.

Тема № 16: Конституційно-правовий статус уряду

Семінарське заняття № 19, 20: Конституційно-правовий статус уряду

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про роль уряду як одного з вищих органів влади держави.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Уряд як вищий орган в системі органів виконавчої влади, його взаємовідносини з главою держави і парламентом за різних форм правління.
2. Порядок формування уряду. Структура уряду.
3. Функції та компетенція уряду.
4. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України.

Методичні вказівки

Розкриття теми варто зв'язати з формою правління, оскільки від неї залежить і порядок формування уряду, і його правовий статус. Необхідно пам'ятати, що уряд і керований ним апарат керування – найважливіша складова частина і центральна ланка всього державного механізму.

При відповіді на перше питання необхідно розкрити соціальне призначення та політико-правову роль уряду, а також його взаємовідносини з главою держави і парламентом за різних форм правління. Слід розглянути види урядів залежно від партійного складу.

Відповідь на друге питання передбачає характеристику способів формування уряду, які напряду залежать від форми правління. Варто проаналізувати парламентський та позапарламентський спосіб формування уряду. Крім того, необхідно визначити перелік міністерських посад, які обов'язково входять до складу уряду, та охарактеризувати їх.

При відповіді на третє питання слід виходити з того, що повноваження уряду як вищого органу виконавчої влади достатньо широкі. Вони охоплюють найважливіші питання державного життя, що традиційно відносяться до повноважень виконавчої влади. Повний об'єм повноважень уряду визначити досить складно, оскільки в більшості конституцій різних

держав компетенція уряду закріплюється досить узагальнено. Доцільно розкрити функції та компетенцію уряду, а також повноваження глави уряду.

Останнє питання теми доцільно розпочати із загальної характеристики правового статусу Кабінету Міністрів України як Уряду, акцентувавши увагу на його значенні для функціонування державного механізму. Варто також зазначити характер взаємовідносин Кабінету Міністрів України з іншими вищими органами державної влади, а також органами виконавчої влади нижчого рівня. Необхідно розкрити поняття «парламентська відповідальність уряду», висвітлити підстави та порядок дострокового припинення повноважень Кабінету Міністрів України.

Слід послідовно розкрити порядок формування Кабінету Міністрів України, акцентувавши увагу на ролі Президента України та парламенту в цьому процесі. Необхідно також висвітлити структуру Уряду, розкрити розподіл повноважень між членами цього колегіального органу. Доцільно звернути увагу на політико-правове значення Програми діяльності уряду.

При висвітленні функцій та повноважень Кабінету Міністрів України слід виходити з того, що Уряд є колегіальним органом загальної компетенції. Необхідно класифікувати функції та повноваження Уряду, спираючись при цьому на чинний Закон України «Про Кабінет Міністрів України» та галузеве законодавство. Окремо слід розкрити повноваження Уряду в його стосунках із центральними та місцевими органами виконавчої влади.

Література:

Основна: 1, 27, 59-65, 67-70.

Додаткова: 32, 48, 74, 75, 79, 142.

Тема № 18: Конституційно-правові основи судової влади **Семінарське заняття № 21, 22: Конституційно-правові основи судової влади**

Навчальна мета заняття: формування у студентів цілісного уявлення про роль судової влади у розбудові правової держави.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Поняття судової влади і правосуддя.
2. Засади організації судової влади в зарубіжних країнах. Універсальна юрисдикція судів. Конституційні принципи судочинства.
3. Органи судової влади. Порядок утворення судів.
4. Конституційно-правовий статус суддів у зарубіжних країнах.
5. Засади організації судової влади в Україні. Засади здійснення правосуддя в Україні.
6. Конституційно-правовий статус суддів в Україні.

Методичні вказівки

При розкритті першого питання, варто пам'ятати, що судову владу часто називають «третьою владою», оскільки в конституційних текстах і доктрині при перерахуванні гілок влади, що складають систему поділу влади, вона звичайно випливає за законодавчою і виконавчою. Проте, це жодною мірою не зменшує ні її значимості, ні самостійності стосовно інших гілок влади. Варто дати визначення судової влади і правосуддя, охарактеризувати три основних напрямки діяльності судової влади: охорона прав і законних інтересів громадян; охорона правопорядку від злочинних і інших правопорушень; контроль за тим, щоб діяльність державних органів не виходила за правові рамки.

Друге питання плану передбачає розкриття засад організації судової влади в зарубіжних країнах. Необхідно розкрити поняття універсальної юрисдикції судів. Конституційні принципи судочинства в зарубіжній країнах слід розкривати, спираючись на конституції різних держав.

Третє питання плану передбачає розкриття порядку формуванні судів. У цьому питанні доречно звернути увагу до відання якого органу публічної влади віднесено повноваження щодо формування судів та призначення суддів.

Четверте питання передбачає розкриття конституційно-правового статусу суддів в зарубіжних країнах. Особливу увагу слід звернути на гарантії діяльності суддів.

Конституційно-правові основи судової влади в Україні слід розкривати на підставі Конституції України, а також Закону України «Про судоустрій та статус суддів» 2016 р.

Література:

Базова: 1, 49, 59-65, 67-70.

Додаткова: 36, 50, 106, 111.

Тема № 19: Конституційний контроль і нагляд

Семінарське заняття № 23: Конституційний контроль і нагляд

Навчальна мета заняття: є формування цілісного уявлення про роль та значення конституційного контролю у розбудові правової держави.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційної юрисдикції та конституційного контролю.
2. Види конституційного контролю. «Американська» та «європейська» моделі конституційної юрисдикції.
3. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції. Функції та компетенція Конституційного Суду України.
4. Порядок формування, склад, функції та компетенція органів конституційного контролю в зарубіжних країнах. Порядок формування Конституційного Суду України.
5. Конституційне провадження, його форми і стадії.

Методичні вказівки

Метою даного семінарського заняття є формування у студентів цілісного уявлення про роль та значення конституційного контролю у розбудові правової держави.

Розгляд першого питання необхідно розпочати з поняття конституційного контролю, виявлення його основних загальних риси. Також слід розкрити роль конституційної юстиції у розбудові та функціонуванні правової держави. Спираючись на матеріали періодичної преси та зміст рекомендованої наукової літератури дослідити процес становлення конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах та проблеми, що постають на цьому шляху. При розгляді теми слід всебічно проаналізувати світовий досвід функціонування конституційної юстиції та її основні системи у сучасному світі.

При відповіді на друге питання необхідно розглянути види конституційного контролю за певними критеріями, продемонструвавши таким чином його багатогранність. Також варто розкрити сутність «американської» та «європейської» моделей конституційної юрисдикції.

Розглядаючи третє питання, слід визначити статус Конституційного Суду України та його завдання, розкрити основні принципи його організації та діяльності. Також слід звернути увагу на зміст повноважень Конституційного Суду України та підстави визнання правових актів неконституційними.

Розглядаючи четверте питання слід дати характеристику правового статусу органів конституційного контролю у зарубіжних країнах. Необхідно дослідити порядок їх створення, склад, функції та компетенцію. Доречно визначити склад Конституційного Суду України та розглянути порядок його формування за діючим законодавством.

При висвітленні останнього, п'ятого питання теми, спираючись на чинний Закон України «Про Конституційний Суд України», необхідно розглянути і охарактеризувати форми конституційного провадження в Україні (конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга).

Література:

Основна: 1, 29, 59-65, 67-70.

Додаткова: 9, 100, 113, 115, 124, 125, 143, 179.

Тема № 20: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах

Семінарське заняття № 24: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах

Навчальна мета заняття: з'ясувати поняття та сутність територіальної організації публічної влади у сучасних державах, ознайомитися з основними підходами до питання організації публічної влади у зарубіжних країнах.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття, рівні та принципи територіальної організації публічної влади в зарубіжних країнах.
2. Конституційно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади в Україні. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади з органами виконавчої влади вищого рівня та місцевим самоврядуванням.
3. Поняття місцевого самоврядування, його соціальне призначення і політична роль. Концепції місцевого самоврядування.
4. Система та порядок формування органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах.
5. Функції та повноваження органів місцевого самоврядування зарубіжних країн.

Методичні вказівки

При вивченні теми необхідно виходити з того, що у більшості сучасних держав управління всіма справами на місцях здійснюють спеціальні органи місцевого самоврядування, що формуються на основі загального, рівного й прямого виборчого права при таємному голосуванні, а також спеціально призначеними з центру органами місцевого управління.

Відповідь на перше питання необхідно почати зі з'ясування поняття, рівнів та принципів територіальної організації публічної влади у зарубіжних країнах. Варто зупинитися на принципах децентралізації та деконцентрації публічної влади. Важливе місце серед принципів займає принцип субсидіарності в організації публічної влади на місцях. Розглядаючи питання необхідно мати на увазі, що на ефективність функціонування місцевої системи управління впливає зв'язок децентралізації та деконцентрації влади, співвідношення функцій та компетенції органів влади, їх розподіл за функціональними та галузевими принципами.

При відповіді на друге питання теми необхідно визначити конституційно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади в Україні, порядок їх формування та припинення повноважень. Важливим елементом відповіді на питання має бути аналіз взаємодії місцевих органів виконавчої влади з органами виконавчої влади вищого рівня та місцевим самоврядуванням. Доречним буде звернутись до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» 1999 р.

Розкриваючи третє питання плану, слід мати на увазі, що місцеве самоврядування є складним, багатоаспектним явищем. Необхідно розкрити зміст місцевого самоврядування як однієї з основ конституційного ладу будь-якої демократичної держави, як форми народовладдя, форми децентралізації публічної влади та як самостійної підсистеми публічної влади, відмінної від державної. Крім того, необхідно проаналізувати ознаки місцевого самоврядування. Відповідь на третє питання передбачає й послідовне розкриття сутності кожної з концепцій місцевого самоврядування: державницької, громадівської, теорії муніципального дуалізму та ін.; дослідження їх переваг та недоліків.

Розкриваючи четверте питання плану, слід мати на увазі, що поняття «система місцевого самоврядування» вживається у двох значеннях: 1) як система форм місцевого самоврядування; 2) як система суб'єктів місцевого самоврядування. Кожен з аспектів має бути розкрито з урахуванням чинного законодавства України. Крім того, доречним є з'ясування питання щодо системи органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах, яка будується відповідно до системи адміністративно-територіального поділу, але представницькі органи створюються не в кожній адміністративно-територіальній одиниці. Необхідно з'ясувати, які види виборів застосовуються на місцевому рівні, які принципи покладені в основу їх проведення; дослідити цензові вимоги, що встановлюються для кандидатів на виборні посади до органів місцевого самоврядування.

При відповіді на п'яте питання необхідно визначити основні напрями діяльності органів місцевого самоврядування щодо вирішення питань місцевого самоврядування, а також визначити ті права і обов'язки, які визнає за суб'єктами місцевого самоврядування держава і які забезпечують самостійне вирішення населенням питань місцевого значення.

Література:

Основна: 1, 5, 10, 16, 18, 32, 40, 56, 57, 59-70.

Додаткова: 7, 8, 18, 19, 39, 40, 67, 77, 89, 90, 97, 104, 117, 127, 131, 167.

Тема № 21: Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні

Семінарське заняття № 25: Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні

Навчальна мета заняття: з'ясувати поняття та сутність місцевого самоврядування в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття місцевого самоврядування, його соціальне призначення і політична роль
2. Принципи місцевого самоврядування в Україні.
3. Система місцевого самоврядування в Україні.
4. Функції місцевого самоврядування в Україні.
5. Гарантії місцевого самоврядування в Україні.

Методичні вказівки

У межах даного семінарського заняття слід з'ясувати юридичну природу місцевого самоврядування, його демократичний характер та зв'язок з державою і громадянським суспільством. Має бути розкрита юридична природа місцевого самоврядування та його конституційно-правовий статус в Україні.

Розкриваючи перше питання плану, слід зупинитися на багатоаспектності поняття «місцеве самоврядування» та розкрити зміст кожного з аспектів. Особливу увагу слід звернути на місцеве самоврядування як одну з основ конституційного ладу України (ст. 7 Конституції) та форму народовладдя (ст. 5 Конституції). Слід навести також легальні визначення місцевого самоврядування, що містяться в Конституції України (ст. 140) та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 2). Звертаючись до підручників з курсу «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні», необхідно визначити ознаки, які поєднують державну та муніципальну владу як види публічної влади, а також ознаки, які їх відрізняють.

Відповідь на друге питання плану має містити визначення поняття принципів місцевого самоврядування, перелік таких принципів, які містяться в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та наукових першоджерелах. Кожен із наведених принципів має бути повно, але лаконічно розкритий.

Розкриваючи третє питання плану, слід мати на увазі, що поняття «система місцевого самоврядування» вживається у двох значеннях: 1) як система форм місцевого самоврядування; 2) як система суб'єктів місцевого самоврядування. Кожен з аспектів має бути розкрито з урахуванням чинного законодавства України.

Четверте питання плану полягає у визначенні основних напрямків здійснення місцевого самоврядування, його впливу на певні сфери суспільного життя в яких виявляється його сутність та соціальне призначення. При цьому слід мати на увазі, що в науковій та навчальній літературі висловлено декілька точок зору з даного питання. Бажано представити ці позиції. Зміст кожної з функцій місцевого самоврядування доцільно розкрити через певний набір повноважень тих чи інших органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

При висвітленні останнього, п'ятого, питання, мають бути проаналізовані гарантії місцевого самоврядування в Україні, які виступають необхідною умовою найбільш повного і ефективного функціонування місцевого самоврядування, його становлення і розвитку. Необхідно дати визначення гарантії місцевого самоврядування, розкрити зміст загальних та спеціальних (юридичних) гарантії місцевого самоврядування.

Література:

Основна: 1, 5, 8, 10, 18, 20, 31, 45-46, 59-65, 67-70.

Додаткова: 4, 9, 16, 26, 27, 52, 53, 63.

3. Рекомендована література

3.1. Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
5. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р., затв. Законом України від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
6. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
8. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 р. № 90/98-ВР (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/90/98-вр>
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
10. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141-19>
11. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
12. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
13. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
14. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-19>
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
16. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
17. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII (в ред. Закону від 21 вересня 1999 р. № 1079-XIV). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
18. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII (зі змін.) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

19. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
20. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (із змін.) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
21. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII (із змін.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19>
22. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV (із змін.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
23. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
24. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
25. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
26. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (в ред. Закону від 13 січня 2011 р. № 2938-VI). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
27. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
28. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР (в ред. Закону від 22 грудня 2005 р. № 3277-IV). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр>
29. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
30. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
31. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
32. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
33. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 р. № 281-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/281-14>
34. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
35. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

36. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
37. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
38. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
39. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page7>
40. Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим: Закон України від 16 червня 2011 р. № 3530-VI (із змін.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3530-17>
41. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
42. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
43. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
44. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
45. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
46. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
47. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (в ред. Закону від 22 березня 2001 р. № 2328-III). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
48. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 р. № 401-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14>
49. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
50. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
51. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
52. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>

53. Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади: Указ Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=179/96>

54. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>

55. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1572/99 (із змін.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1572/99>

56. Про затвердження Типового положення про територіальні органи міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади» (із змін.): Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 563. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2011-п>

57. Державне будівництво і місцеве самоврядування: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 211 с.

58. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 319 с.

59. Коломієць Ю. М. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина: навч. посібник. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 211 с.

60. Конституції зарубіжних країн: Навч. посіб. / Авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. В. О. Серьогіна. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.

61. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.

62. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.

63. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.

64. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

65. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2017. 303 с.

66. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 510 с.

67. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.

68. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.

69. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права: рекомендовано МОН України / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

70. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

3.2. Додаткова:

1. Авксентьєва Т. Інститут Президента України як фактор політичної стабільності та загальнонаціонального порозуміння // Інститут Президента України в системі державної влади України: матер. наук. конф. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 120–124.
2. Агафонова Н. В. Конституція як об'єкт реформування. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 351–366.
3. Алексеєнко І. Г. Форми правління в європейських країнах: шлях до уніфікації монархії та республіки. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 699–705.
4. Баймуратов М. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 41–44. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1_2018-41-44.pdf
5. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.
6. Бакумов О. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 7. С. 198–217. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/5.pdf
7. Бакумов О. С. До питання про якість законів у контексті відповідальності парламенту. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Республіка Молдова, August 2019. Nr. 4 (38). С. 25–31. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/5.pdf
8. Басай В. Д. Правова природа рішень Конституційного Суду України у механізмі правового регулювання кримінально-процесуальних відносин. *Європейські перспективи*. 2011. № 2 (ч. 1). С. 103–110.
9. Батанов О. В. Сучасні законопроектні ініціативи у сфері здійснення місцевого самоврядування у столиці України – місті Києві: досвід експертного аналізу. *Регіональне управління та місцеве самоврядування*. 2019. № 5. С. 174–188. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/5/13.pdf>
10. Батанов О. В. Унітаризм як політичний та правовий феномен: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2019. № 4. С. 20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2019_4_5
11. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, т. 2. С. 36–39. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2017_1\(2\)__11/](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2017_1(2)__11/)
12. Бережанська В. В. Поняття та зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, т. 1. С. 33–39. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/6/tom_1/10.pdf

13. Берестова І. Конституційний Суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 154–159. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/29.pdf>
14. Берназюк І. М. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: поняття, сутність та значення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 26–28. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/7.pdf
15. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13–23. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_4
16. Белов Д. М., Мишанич К. С. Проблеми виконання рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО»*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 70–74.
17. Білоскурська О. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини – головний обов’язок держави. *Право України*. 2011. № 7. С. 169–175.
18. Бодрова І. І. Проблеми конституційно-правового регулювання статусу Автономної Республіки Крим. 2013. URL: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/bodrova-ii-problemi-konstitucijno-pravovogo-reguljuvannja-statusu-avtonomnoji-respubliki-krim-723/>
19. Бойко Ю. П., Садикова Е. Л. Світовий досвід розвитку федеративних відносин у багатонаціональних державах. *Порівняльно-правові дослідження*. 2012. № 1/2. С. 126–133.
20. Болдирев С. В. Місце Верховної Ради України в системі органів державної влади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 3–13.
21. Бондаренко В. Ю. Взаємодія громадських об’єднань та політичних партій в Україні – інституціональний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43, т. 1. С. 9–13.
22. Борденюк В. Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі у контексті законодавчих ініціатив. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 5–12.
23. Бориславська О., Заверуха І. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О., Заверуха І. та ін.; Швейцарсько-український проект Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. Київ: ТОВ «Софія», 2012. 128 с.
24. Бруслик О. Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II (стаття друга). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3(86). С. 254–265.
25. Бутирський А. А. Реалізація принципу спеціалізації в судовій системі України. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. С. 195–200.
26. Бухтатий О. Є. Свобода слова та правові аспекти посилення відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналіста. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1 (30). С. 10–17.
27. Бучин М. А., Дутчак Х. І. Особливості формування та реалізації державної політики щодо захисту прав національних меншин (на прикладі

України та Республіки Польща). *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2019. № 4. С. 68–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2019_4_13/

28. Варунц Л. Д. Особливості конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 28–31.

29. Васильченко О. П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина та його ціннісні виміри в конституційному праві України: монографія. Київ: Арт економі, 2014. 475 с.

30. Ващенко Ю. В. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом: проблеми правової природи та перспективи реформування. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). Ювілейний. С. 122–141.

31. Висоцький В. М. Політичні партії в процесі модернізації політичної системи України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 3–6.

32. Вільгушинський М. Й. До питання реалізації принципу спеціалізації в системі судів загальної юрисдикції. *Адвокат (укр.)*. 2012. № 6. С. 9–13.

33. Вільчик Т. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243–250.

34. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117–122.

35. Волощук О. Т. Конституційно-правова та політична відповідальність уряду як вищого органу державної влади. *Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича*. 2012. Вип. 628. Правознавство. С. 68–73.

36. Воронов М. М., Зубенко Г. В. Двопалатний парламент: досвід зарубіжних країн та ідеї запровадження в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 1062. Вип. 14. С. 50–54.

37. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8–13. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/426>.

38. Гамбург І., Гамбург С. Закріплення моделі політико-територіального устрою в конституціях держав: плюралізм підходів і досвід для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 365–370. URL: <http://pgrp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/64.pdf>

39. Георгієвський Ю. В. Баланс повноважень органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 83–87. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2016/21.pdf

40. Гетьман Є. А. Порядок реалізації Кабінетом Міністрів України нормотворчої діяльності. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 42–46.

41. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3 (34). С. 12–16.

42. Гончаров В. Ще раз про юридичну природу рішень Конституційного Суду України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 126–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_2_17

43. Грабильніков А. В. Конституційно-правовий статус і правовий режим іноземців та осіб без громадянства в Україні: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 59–66.

44. Гречко О. О. Система принципів територіального устрою України: проблеми теорії та законодавчого закріплення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 208–219.

45. Гринь О. Д. Правове регулювання інституту громадянства в Україні. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 20–26.

46. Грובה В. П. Правовий статус та повноваження органів місцевого самоврядування Італії: перспективи для України. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 3. С. 3–8.

47. Гудзь Л., Гудзь Т. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. С. 30–39.

48. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і безпека*. 2015. № 3(58). С. 21–25.

49. Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 132–133.

50. Дахова І. І. Зміст права на свободу совісті та віросповідання. *Форум права*. 2016. № 4. С. 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/fp_index.htm_2016_4_.pdf

51. Дахова І. І., Чуб О. О. Право на доступ до інформації vs право на приватність в контексті законодавства України про запобігання корупції. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. № 1084. С. 65–70.

52. Дахова І. І. Принцип запобігання виникненню випадків безгромадянства в міжнародних актах і законодавстві України. *Форум права*. 2015. № 4. С. 79–83.

53. Депутату місцевої ради: практичні поради щодо організації діяльності / Уклад. М. І. Баюк, М. І. Войт, М. В. Панасюк. Хмельницький: Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. 2015. 142 с.

54. Державна політика щодо захисту прав національних меншин: досвід країн Вишеградської групи / Колективна монографія. Львів. Видавництво «Сорока», 2019. 184 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2150/monografiyavyshegrad.pdf>

55. Динник І. П. Депутатська етика для парламентарів: європейський досвід та Україна. *Економіка та держава. Серія державне управління*. 2017. № 2. С. 12–15.

56. Динник І. П. Криза парламентаризму в сучасній Україні та шляхи її подолання. *Державно-управлінські студії*. 2017. № 1. URL: <http://studio.ipk.edu.ua/kryza-parlamentaryzmu-v-suchasniy-ukr/>.

57. Довідник парламентаря. Основні аспекти законотворчого процесу / Крижанівський В. П., Нечипоренко Л. О., Рахімкулов Е. Р., Чередніченко С. Г. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2014. 78 с. URL: http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Cover_Osnovni-aspekty_pp2_01.pdf

58. Дробуш І. В., Кутинець В. В. Проблеми набуття громадянства України. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1(45.1). С. 35–38.

59. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 52 с.

60. Єгорова В. С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 1. С. 135–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2012_1_26

61. Єжижанська Т. ЗМІ у соціальних мережах: тенденції, можливості, перспективи. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2015. № 7–8 (6). С. 62–68.

62. Желих Н. М. Зарубіжний досвід взаємодії гілок державної влади (Великобританія, Франція, Німеччина, США). URL: http://academy.gov.ua/ej/ej8/doc_pdf/zhelyh.pdf

63. Желих Н. М. Повноважність Верховної Ради України як необхідна умова здійснення її конституційних повноважень. *Юридичний електронний журнал*. 2018. № 4. С. 13–15. URL: http://lsey.org.ua/4_2018/4_2018.pdf

64. Журавльов Д. В. Нормативно-правова основа діяльності центральних органів виконавчої влади України: недоліки та переваги. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 287–295.

65. Журавльов Д. Поняття і загальна характеристика центральних органів виконавчої влади України. *Публічне право*. 2013. № 3(11). С. 61–67.

66. Заворотченко Т. М. Поняття, сутність і природа політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 355–359.

67. Задорожня Г. В., Задорожний Б. Ю. Нормотворча компетенція глави держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 42. С. 40–43.

68. Закірова С. Референдум як інструмент прямої демократії: міжнародний досвід і корисні уроки для України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 10 (175). С. 4–13.

69.Западинчук О. П. Оптимізація центральних органів виконавчої влади в контексті проведення адміністративної реформи. *Державне управління: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 415–424.

70.Івановська А. М. Розмежування судового та конституційного контролю: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 234–237. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/58.pdf

71.Калиновський Б. В. Місцева публічна влада в Україні: теоретичні основи та конституційно-правова регламентація. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 62–66.

72.Калиновський Б. В. Реформування системи територіальної організації влади в Україні відповідно до міжнародних стандартів та принципів. *Вісник АПСВТ*. 2016. № 3–4. С. 69–72.

73.Калиновський Б. В. Характерні ознаки місцевої публічної влади в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 18–24.

74.Калиновський Б. Шляхи удосконалення конституційно-правового статусу виборних органів місцевої публічної влади в Україні. *Leges Si Viata*. 2014. IANUARIE. С. 45–48.

75.Калінічева Г. Державна політика підтримки розвитку організацій громадянського суспільства в країнах ЦСЄ. *Віче*. 2013. № 20. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_20_3

76.Каплій О. В. Інтернет-видання ЗМІ як новий вид традиційних ЗМІ: поняття та сучасний стан конституційно-правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 227–235.

77.Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrn/fp_index.htm_2017_4_15

78.Карлова В. В. Державна мова як засіб формування національної свідомості українського суспільства. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07kvvsus.htm>

79.Касяненко Є. В. Теоретико-правова характеристика трансформації статусу місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 20–23.

80.Квасневська Н. Д. Особливості структури судової системи України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 42–46.

81.Кириченко Ю. Конституційне закріплення права на невтручання в особисте і сімейне життя в Україні та європейських державах: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 34–40.

82.Кисельова О. І., Фащук Т. В. Забезпечення правопорядку у парламенті та дисципліни представників депутатського корпусу: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 1 (7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13koitzd.pdf>

83.Кобрин В. С. Загальні принципи діяльності Прем'єр-міністра України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. С. 90–100. URL: http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/kobryn_0.pdf

84.Ковалів М. В., Іваха В. О. Правовий статус органів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 824. С. 45–49.

85.Ковальчук В. Б. До питання про роль та місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади: в контексті європейського досвіду. 2016. С. 137–142.

86.Ковтун В. І. Щодо деяких аспектів соціальних прав: італійський досвід. *Форум права.* 2016. № 1. С. 105–109. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2016_1_19

87.Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 2, т. 2. С. 21–24.

88. Колодій А. Проблема вибору форми державного правління в Україні (в контексті конституційної реформи). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2016. Вип. 3–4 (83–84). С. 187–211.

89. Коломієць Ю. М. Проблема конституційного регулювання промудрації законів Президентом України. *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 червня 2021 р.) / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2021. С. 221–224.

90. Коломієць Ю. М., Гудзь Л. В. Правопорушення на виборах в Україні та шляхи їх подолання. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal).* 2019. № 6 (46). С. 51–54.

91.Котковський В. Р. Інститут місцевого самоврядування: проблеми становлення та розвитку. *Державне будівництво.* 2016. № 1. С. 1–11.

92.Кравцова З. С. Моделі конституційного закріплення принципів конституційного ладу. *Право і громадянське суспільство.* 2014. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-7-2014/item/download/93_84dcae5389fdbf19939d9c126f8825f3

93.Кравчук В. Інститут основ конституційного ладу у системі конституційного права України. *Історико-правовий часопис.* 2015. №1 (5). С. 55–61.

94.Кравчук В. М. Порівняльно-правове дослідження порядку призначення суддів судів загальної юрисдикції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2013. Вип. 22. Ч. I, т. 1. С. 102–105.

95.Кравчук В. М. Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2012. № 3. С. 15–22.

96. Кресіна І. Етнокультурна автономія як політико-правовий інститут захисту прав національних меншин. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2020. Вип. 3–4 (99–100). С. 204–223.

97. Крисюк Ю. Розбудова правової держави в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 1. С. 36–40.

98. Крупчан О. Загальна характеристика змісту компетенції органів виконавчої влади. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 45–49.

99. Кудряченко А. Зasadничі демократичні цінності та їх вплив на розбудову громадянського суспільства в країнах Європи. *Віче*. 2015. № 2. С. 3–7.

100. Курко М. Н. Забезпечення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 5–9.

101. Кушніренко О. Г. Конституційно-правовий статус релігійних організацій // Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи: матеріали VI міжнар. круглого столу (Харків, 21 груд. 2013 р.). Харків, 2014. С. 47–50.

102. Куян І. До питання про абсолютність і обмеженість (відносність) суверенітету держави. *Право України*. 2011. № 7. С. 148–156.

103. Лавренова О. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 115–119.

104. Ладонько Л. С., Кунденко А. В., Михайловська О. В., Філіпова Н. В. Роль та функції місцевого самоврядування в системі публічної влади України. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 4(55). С. 1–6.

105. Ленгер Я. І. Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування: колізійні питання делегування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО»*. 2016. Вип. 37, т. 1. С. 72–74.

106. Ленігевич Б. В. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. *Державноуправлінські студії*. 2017. № 1. С. 1–4.

107. Ленігевич Б. Вплив Інституту Президентства на ефективність діяльності органів влади. *Науковий вісник*. 2016. Вип. 16/17 «Демократичне врядування». URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Lenigevych.pdf

108. Летнянчин Л. І. Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 65–75.

109. Лешанич М. Особливості інституціалізації партійної системи України в умовах гібридного політичного режиму. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 3. Політичні науки. С. 48–53.

110. Литвиненко О. Роль засобів масової комунікації в консолідації українського суспільства. *Українознавство*. 2016. № 1(18). С. 37–39.

111. Магновський І. Й. Теоретико-правові основи територіального устрою України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 3 (76). С. 253–260.
112. Макарова З. С. Зміст конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 3(12). С. 1–9. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/440>
113. Макарова З. С. Конституційно-правовий статус глави уряду в країнах Латинської Америки. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 123–127.
114. Малик Я. Й. До питання про взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 295–302.
115. Манюк П. Т. Право вето Президента України у контексті правової охорони Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 87–89.
116. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. № 1. С. 172–183.
117. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. *Право України*. 2018. № 12. С. 207–219.
118. Мартинюк Р. Органи конституційної юрисдикції в системі вищих органів держави. *Публічне право*. 2017. № 1 (25). С. 83–91.
119. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). С. 66–75.
120. Марцеляк О. В., Марцеляк С. М. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Вип. 33. Т. 1. С. 79–93.
121. Марчук М. І., Коломієць Ю. М. Компетенція Президента Республіки Польща щодо охорони її суверенітету, незалежності і територіальної цілісності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 326–330.
122. Маслова Л. А. Моніторинг загроз розвитку суспільства в духовній сфері. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_12
123. Матейчук Р. І. Поняття й характерні ознаки методів організаційно-правових форм діяльності народних депутатів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 14–17.
124. Міхровська М. С. Принципи організації та діяльності органів виконавчої влади як інструмент становлення сервісної держави. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 2(12). С. 115–119.
125. Могілевський Л. В. Роль центральних органів виконавчої влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. С. 373–380.

126. Муркович Л. Місцевий референдум як форма безпосередньої участі населення в управлінні місцевими справами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 251–260.
127. Мяловицька Н. А. Автономія: поняття, принципи, класифікація. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 93–97.
128. Назаренко О. Політичний режим: сучасний погляд юридичної теорії. *Порівняльне аналітичне право*. 2014. № 2. С. 44–47.
129. Огурцов О. П. Законодавчі основи конституційно-правового статусу осіб без громадянства в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 122–127.
130. Олійник В. С. Республіканська форма правління: її особливості в Україні. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2018. № 2. С. 15–26.
131. Пенцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. *Форум права*. 2014. № 2. С. 358–363. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
132. Пильгун Н. В., Бузун О. О. Сутність та особливості громадянства в Україні. *Юридичний вісник*. 2016. № 1(38). С. 47–52.
133. Прилуцький С. В. Незмінюваність суддів в Україні: конституційно-правове регулювання та проблеми реалізації. *Публічне право*. 2017. № 1 (25). С. 73–82.
134. Пустовіт Ж. М. Співвідношення функцій Верховної Ради України з функціями інших вищих органів державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 109–113.
135. Пушенко О. Г., Підченко М. А. Захист прав журналістів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 98–103.
136. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, т. 1. С. 35–38.
137. Рачинський А. П., Огілько А. В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 1. С. 66–74.
138. Рижук І. В. Правове регулювання конституційно-правової відповідальності парламентаріїв в Україні та зарубіжних країнах. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2(54). С. 42–48.
139. Рудик П. А. Особливості процедури внесення змін до розділів І, ІІІ, ХІІІ Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 87–90.
140. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. URL: <http://www.viche.info/journal/4404>.
141. Сахно В. До питання утворення та діяльності місцевих державних адміністрацій в Україні. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 68–76.
142. Селіванов А. О. Доктрина охорони конституції України в період політичних задумів про її реформування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 75–81.

143. Сердюк В. В. Співвідношення принципів побудови системи судів загальної юрисдикції. *Держава і право*. 2012. № 2 (56). С. 142–147.
144. Скрипнюк О. Конституційне право і теорія конституційного права України: теоретико-методологічні проблеми. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2(73). С. 108–114.
145. Совгиря О. Предмет конституційного права України: аксіологічна складова на сучасному етапі. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 41–46.
146. Сподинський О. О. Проблема подвійного громадянства в Україні: шляхи її вирішення. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 83–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2017_4_19
147. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум – пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 24–28.
148. Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2015. 552 с. URL: <https://docs.dtki.ua/download/pdf/1069.1913.1>
149. Супрун В. Зарубіжний досвід організації взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади. 2017. С. 121–125.
150. Сурай І. Г., Гончар В. В. Сутнісні ознаки сучасного парламентаризму. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1 (49). С. 1–5.
151. Сурай І., Караченцева Н. Чинники якості законодавчої діяльності в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1(28). С. 54–60.
152. Сухонос В. В. (мол.) Імпічмент як спосіб припинення повноважень глави держави: конституційний та політико-правовий аспекти. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_1_3
153. Талаш В. Ю. Реформування судової системи України: порівняльно-правовий аналіз законодавства в частині правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 2. С. 198–201.
154. Таран Д. П. Захист конституції: основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
155. Терещук М. М. Актуальні питання відповідальності уряду в сучасних республіках. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30 (1). С. 51–54.
156. Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця. *Віче*. 2015. № 2. С. 15–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_2_6
157. Трачук П. А. Місцеве самоврядування у системі публічної влади України. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 176–180. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13600.pdf>

158. Федоренко В. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 80–89.

159. Федоренко В. Л. Конституція України: генезис, проблеми, шляхи і перспективи удосконалення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С. 6–11.

160. Чернишевич О. В. Міністерство як орган в системі центральних органів виконавчої влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 127–130.

3.3. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.

2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.

3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.

4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.

5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.

6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.

7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.